

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ในระบบการเมืองต่าง ๆ จำเป็นต้องมีสถาบันทางการเมืองเข้ามาทำหน้าที่ในกระบวนการของระบบการเมือง พรรคการเมืองก็เป็นสถาบันทางการเมืองสถาบันหนึ่งที่จะเป็นตัวเชื่อมประสาน (linkage function) ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตย พรรคการเมืองสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) โดยประชาชนจะเป็นผู้เลือกสรรตัวแทนของตนเข้าไปมีอำนาจ เพื่อที่จะสามารถตอบสนองความต้องการและผลประโยชน์ของประชาชนตามหลักความเสมอภาคและเสรีภาพ (equality and liberty) ด้วยวิธีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (election) หากพรรคการเมืองใดมีฐานคะแนนเสียงที่มั่นคงก็ย่อมจะประสบความสำเร็จในการเลือกตั้ง ในการศึกษานี้มีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องคือ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคการเมือง แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเลือกตั้ง แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางการเมือง แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและระบบความสัมพันธ์ของคนไทย

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคการเมือง

ความหมายและลักษณะของพรรคการเมือง

คำว่า "พรรคการเมือง" มีรากศัพท์มาจากคำในภาษาละตินว่า "pars" ซึ่งมีความหมายว่า "ส่วน" (part) และตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "political party" ส่วนในภาษาฝรั่งเศสตรงกับคำว่า "partie politique" และในภาษาเยอรมันตรงกับคำว่า "politische partai" ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินทั้งสิ้น เหตุนี้พรรคการเมืองจึงมีความหมายว่า "ส่วนของราษฎร" หรือการที่ราษฎรแบ่งแยกออกเป็นส่วน ๆ หรือเป็นกลุ่มตามความคิดและประโยชน์ร่วมกันในทางการเมือง กล่าวคือ การที่บุคคลมารวมกันเป็นพรรคการเมือง

เมืองนั้น เพราะมีความเห็นในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในแนวทางตรงกัน และมุ่งหวังที่จะเป็นรัฐบาล เพื่ออำนวยความสะดวกตามแนวความคิดดังกล่าว¹

Austin Ranney และ Willmore Kendal อธิบายความหมายของพรรคการเมืองว่า "พรรคการเมืองคือกลุ่มที่จัดตั้งอย่างเป็นเอกเทศที่สรรหาผู้สมัครรับเลือกตั้งและแข่งขันในการเลือกตั้ง โดยมุ่งหวังว่าจะได้ควบคุมและใช้อำนาจการควบคุมบุคลากรและนโยบายของรัฐบาล"² จากความหมายดังกล่าวสามารถแยกพิจารณาได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1. เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นเอกเทศ
2. สรรหาผู้สมัครและแข่งขันในการเลือกตั้ง
3. มุ่งหวังที่จะควบคุมและใช้อำนาจจัดการเรื่องนโยบายและบุคลากรของรัฐบาล

Richard L. Kolbe นิยามความหมายของพรรคการเมืองว่า "พรรคการเมืองในสมัยใหม่อาจคิดได้ว่าเป็นการรวมตัวทางสังคมที่มีต่อเนื่องพอสมควรที่แสวงหาตำแหน่งและอำนาจในรัฐบาล โดยมีโครงสร้างหรือการจัดองค์การที่เชื่อมผู้นำในศูนย์กลางของรัฐบาลกับกลุ่มประชาชนที่สนับสนุนทางการเมืองในท้องถิ่นต่าง ๆ และภายในพรรคมีการสร้างอย่างน้อยสัญลักษณ์ของเอกลักษณ์และความจงรักภักดีร่วมกัน"³ จะเห็นว่าความดังกล่าว สามารถแยกพิจารณาได้ 4 ประการคือ

1. การรวมตัวทางสังคมที่มีความต่อเนื่องพอสมควร
2. การแสวงหาตำแหน่งและอำนาจในรัฐบาล

¹หยุด แสงอุทัย, พรรคการเมือง (พระนคร : โรงพิมพ์วิเศษ, 2517), หน้า 8.

²Austin Ranney and Willmore Kandall, Democracy and the American Party System (New York : Harcourt, Dorace and Company, 1956), p. 85.

³Richard L. Kolbe, American Political Parties and Uncertain Future (New York : Harper & Row Publishers, 1985), p. 1.

3. มีโครงสร้างหรือการจัดองค์การที่เชื่อมผู้นำกลับกลุ่มประชาชนที่สนับสนุน
4. มีสัญลักษณ์ของเอกลักษณ์และความจงรักภักดีร่วมกัน

William Goodman ให้ความหมายของพรรคการเมืองโดยอธิบายจากคุณลักษณะของพรรคการเมืองว่า "พรรคการเมืองคือองค์การที่สมาชิกมีลักษณะคล้ายกันเพียงพอที่จะอยู่ร่วมกันได้โดยมีจุดมุ่งหมายที่เปิดเผย เพื่อการชนะเลือกตั้งที่ทำให้สามารถเข้าไปใช้อำนาจรัฐบาลโดยทำให้สามารถใช้อิทธิพลได้ผลประโยชน์ และความได้เปรียบจากการมีสิทธิอำนาจ (authority)"⁴ และยังกล่าวถึงลักษณะของพรรคการเมืองตามความหมายข้างต้นไว้ 6 ประการคือ⁵

- 1) พรรคเป็นรูปแบบของสมาคมหรือกลุ่มปัจเจกบุคคลที่รวมกลุ่มอย่างอิสระ และโดยความสมัครใจของสมาชิก
- 2) เป็นองค์การที่สมาชิก มีวินัยและศรัทธาต่อพรรคร่วมกัน
- 3) เป็นองค์การที่มีกลไก เพื่อทำหน้าที่ทางการเมืองของพรรค
- 4) มีเป้าหมายที่จะชนะการเลือกตั้ง เพื่อใช้อำนาจหน้าที่และมีผลประโยชน์จากการเป็นรัฐบาล
- 5) มีการแข่งขันกับพรรคการเมืองอื่น ๆ เพื่อชนะการเลือกตั้ง
- 6) เป็นองค์การที่ยึดถือประโยชน์ของประเทศเป็นหน้าที่สำคัญ

G.A. Jacobson และ M.H. Libman กล่าวว่า "พรรคการเมือง คือ การจัดรวมตัวกันเป็นสมาคม หรือองค์การของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง โดยมีจุดประสงค์ที่จะควบคุมบุคลากรและนโยบายของรัฐบาล"⁶

⁴William Goodman, The Two Party System in the United States (New York : D. Van Nostrand Company, 1956), p. 6.

⁵Ibid, pp. 4-6.

⁶G.A. Jacobson and M.H. Libman, Political Science (New York : Barnes and Noble, 1969), p. 90.

จากความหมายและลักษณะของพรรคการเมืองข้างต้น สามารถแบ่งแยกลักษณะสำคัญของพรรคการเมือง โดยทั่วไปได้ 3 ประการ ดังนี้

1. การรวมกลุ่ม การก่อตั้งพรรคการเมืองรวบรวมสมาชิก และผู้สมัครเป็นผู้แทนรวมกลุ่มกันจัดตั้งองค์การทางการเมืองขึ้นมา โดยยึดเป้าหมายอุดมการณ์ หรือผลประโยชน์ที่เห็นร่วมกัน มีกฎเกณฑ์ กฎระเบียบและผู้นำ ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงานทางการเมืองให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

2. หน้าที่ เมื่อเป็นองค์การทางการเมือง พรรคการเมืองย่อมมีหน้าที่ทางการเมืองที่สำคัญ ๆ คือ หน้าที่รวบรวมการเรียกร้องผลประโยชน์ ต่อระบบการเมือง เป็นตัวแทนความคิด อุดมการณ์ นโยบาย และผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ด้วยหน้าที่ดังกล่าวพรรคการเมืองจึงต้องคัดสรรคนมาสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อเป็นตัวแทนประชาชนในนามพรรค เพื่อที่จะได้รับเสียงข้างมาก และเข้าไปบริหารงาน บริหารนโยบาย และเป็นรัฐบาล หรือควบคุมการปฏิบัติงานของรัฐบาลในกรณีที่เป็นฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร

3. จุดมุ่งหมาย จากการรวมกลุ่มก่อตั้ง และการดำเนินงานของพรรคการเมือง แสดงให้เห็นถึงเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ในการที่จะเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง เป็นผู้ควบคุมกลไกของรัฐ เป็นฝ่ายบริหาร เพื่อปกป้องรักษาผลประโยชน์ทางการเมืองของกลุ่มและผู้ที่เห็นด้วยกับพรรค และถ้าประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วย และเลือกพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง พรรคใดจนได้รับเสียงข้างมากหมายความว่า จุดมุ่งหมายของพรรคสอดคล้องต่อจุดมุ่งหมายของประชาชน พรรคก็จะทำหน้าที่แทนประชาชนในการปกครองตนเอง ดังนั้นจุดมุ่งหมายของพรรคการเมือง คือ ความต้องการเป็นรัฐบาล

จากการสรุปและวิเคราะห์ ลักษณะสำคัญของพรรคการเมืองที่กล่าวมาข้างต้นนั้น นับว่าเป็นเพียงการวิเคราะห์จากความหมายและลักษณะของพรรคการเมืองทั่วไป แต่สำหรับพรรคการเมืองที่แท้จริงซึ่งหมายถึงการเป็นสถาบันหลักที่ระดับระบอบการเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมืองของประชาชนให้เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน ประชาชนสามารถใช้พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินได้อย่างแท้จริง และเป็นองค์การที่มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ มิใช่เป็นกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองหรือกลุ่มฉวยโอกาสเรียกตัวเองว่าพรรคการเมืองเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวนั้น ซึ่ง Joselp

La Palombara และ Myron Weiner ได้วางหลักเกณฑ์ในการพิจารณาลักษณะของพรรคการเมืองที่แท้จริงไว้ 4 ประการคือ⁷

1. พรรคการเมืองจะต้องมีความยั่งยืน โดยความยั่งยืนของพรรคการเมืองจะต้องไม่ขึ้นอยู่กับชีวิตหรืออำนาจของผู้นำในพรรคการเมือง หมายความว่าพรรคการเมืองที่รวมตัวกันนั้น ต้องไม่ยึดถือบุคลิกภาพหรืออำนาจของผู้นำเป็นหลักในการรวมตัวกัน พรรคการเมืองที่รวมตัวกันด้วยพื้นฐานของผู้นำเป็นหลักนั้น มักจะล้มเลิกหรือแตกสลายได้ง่าย เมื่อผู้นำที่เป็นหลักนั้นสิ้นชีวิตหรือหมดอำนาจไป แต่พรรคการเมืองที่รวมตัวกันขึ้นมาโดยยึดถืออุดมการณ์เป็นหลักย่อมมีความมั่นคง แม้ว่าบุคคลที่ร่วมกันก่อตั้งจะสิ้นชีวิตไปแล้ว สมาชิกคนอื่น ๆ ก็สามารถจะสืบต่ออุดมการณ์ของพรรคต่อไปได้

2. พรรคการเมืองจะต้องมีสาขาของพรรคกระจายไปสู่ชนบทและมีขอบข่ายการติดต่อสื่อสารระหว่างสำนักงานใหญ่กับสาขาพรรคการเมือง หมายความว่า พรรคการเมืองที่แท้จริงต้องมีระบบการติดต่อกับประชาชนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสาขาพรรคในท้องถิ่นจะเป็นองค์กรในการทำหน้าที่นี้ให้กับพรรคการเมือง และการมีสาขาพรรคการเมืองจะเป็นการสร้างรากฐานให้พรรคการเมืองเข้มแข็ง และมีลักษณะเป็นพรรคมวลชน (mass party) ที่จะเป็นการดึงประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองและใช้พรรคการเมืองเป็นเครื่องมือในการควบคุมรัฐบาล

3. บรรดากลุ่มผู้นำในพรรคการเมืองต้องมีความตั้งใจอย่างแท้จริงที่จะรวมอำนาจในการตัดสินใจนโยบายต่าง ๆ มาสู่พรรคการเมืองของตนแต่ผู้เดียว หรือมิฉะนั้นก็เข้าร่วมกับพรรคการเมืองอื่น ไม่เพียงแต่จะใช้อิทธิพลเข้าแทรกแซงเท่านั้น หมายความว่า ในบรรดาผู้นำของพรรคการเมืองนั้น ต้องมีความมุ่งหมายที่จะให้พรรคการเมืองของตนเป็นรัฐบาล เพื่อเข้าควบคุมบุคลากรและนโยบายในการบริหารประเทศ ถ้าได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเป็นฝ่ายเสียงข้างมาก หรือหากว่าไม่ได้รับเลือกตั้งเป็นเสียงข้างมากเด็ดขาดจนสามารถจะตั้งรัฐบาล

⁷Josep La Palombara and Myron Weiner (eds), Political Parties and Political Development (New York : Princeton University Press, 1966), p. 3.

ได้โดยลำพังพรรคเดียว ก็อาจจะประนีประนอมกับพรรคอื่นจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้นมา เพราะอาจเป็นโอกาสที่จะเอานโยบายของพรรคประกอบกันเข้าเป็นนโยบายของรัฐบาล ซึ่งจะทำให้สมาชิกพรรคและผู้สนับสนุนของพรรค ได้รับประโยชน์จากนโยบายนั้น

4. พรรคการเมืองต้องพยายามหาคะแนนนิยมเมื่อมีการเลือกตั้งและหาความสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปเมื่อไม่มีการเลือกตั้ง เพราะพรรคการเมืองจะต้องพยายามขยายแนวความคิดของพรรคและให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเมือง ซึ่งแง่มุมปัญหาต่าง ๆ แก่ประชาชนตลอดเวลา รวมไปถึงการเสนอแนะนโยบายให้ประชาชนเลือก ทั้งนี้เพราะพรรคการเมืองมีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าไปเป็นรัฐบาลในการบริหารประเทศ แต่การสร้างค่านิยมเพื่อให้พรรคชนะการเลือกตั้งบางทีก็ใช้เวลาานาน ดังนั้นนอกจากจะหาคะแนนเสียงเมื่อมีการเลือกตั้งแล้วพรรคการเมืองยังต้องดำเนินบทบาททางการเมืองอยู่ตลอดเวลา และมีการเตรียมพร้อมอยู่เสมอ

ความสำคัญของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญสถาบันหนึ่งในกระบวนการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยประชาชนเป็นผู้เลือกบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งสังกัดพรรคการเมืองใดพรรคหนึ่งเข้ามาดำเนินการปกครองแทนตน เผยแพร่แนวความคิดและดำเนินการตามนโยบายของพรรคต่อไป ดังนั้นถ้าประเทศไทยใดขาดระบบพรรคการเมืองที่มั่นคงและมีประสิทธิภาพ ก็ย่อมหมายความว่า โอกาสที่ประเทศนั้นจะเป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ก็ย่อมไม่มีทางจะเป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะพรรคการเมืองเป็นสถาบันที่หล่อหลอมทางสังคม (political socialization) ของมนุษยชาติในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทำหน้าที่ในการผลิตนักการเมืองอาชีพ ซึ่งจะเป็นผู้นำทางการเมืองที่ดีต่อไป^๑

^๑ พงศ์เพ็ญ สกุนตารักษ์, "ปัญหาการเติบโตของพรรคการเมือง," ในรัฐธรรมนูญสำหรับชาวบ้าน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิเศษ, 2516), หน้า 167.

สมพงษ์ เกษมสิน และ จรุง สุภาพ รวบรวมความสำคัญของพรรคการเมือง โดยสรุปว่า^๑

1. พรรคการเมืองเป็นเจตจำนงของประชาชน โดยที่กลุ่มบุคคลที่มีความคิดเห็นสอดคล้องต้องกันเป็นหลักการใหญ่มารวมตัวกันเข้าเป็นพรรคการเมือง
2. พรรคการเมืองที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนมากที่สุดจะได้รับมอบหมายให้จัดตั้งรัฐบาล เพราะถือว่าเป็นตัวแทนของประชาชนส่วนใหญ่ได้รับมอบหมายความไว้วางใจให้แก่พรรคการเมืองนั้นทำหน้าที่บริหารประเทศ
3. พรรคการเมืองจะสามารถอำนวยการนโยบายในการที่จะจัดตั้งผู้บริหารประเทศให้เป็นไปตามเจตนาจำนงของประชาชน
4. พรรคการเมืองยังเป็นเครื่องมือที่จะรับทราบความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ว่ามีความต้องการที่จะให้ดำเนินการบริหารประเทศไปในทิศทางใด เช่น การออกกฎหมาย การยกเลิกกฎหมาย หรือการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญ เป็นต้น
5. พรรคการเมืองเป็นผู้ประสานให้ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารดำเนินการไปโดยสอดคล้องต้องกัน
6. พรรคการเมืองช่วยให้สามารถแบ่งแยกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรออกเป็นฝ่ายค้านและฝ่ายสนับสนุนรัฐบาลได้อีกด้วย
7. พรรคการเมืองเป็น "เครื่องมือ" สำคัญของการปกครองโดยระบอบการมีตัวแทนและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับลัทธิการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ รวบรวมความสำคัญของพรรคการเมือง โดยสรุปได้ว่า^๒

1. พรรคการเมืองเป็นเครื่องประกันเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน จากผู้มีอำนาจทางการเมือง

^๑สมพงษ์ เกษมสิน และ จรุง สุภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 433-434.

^๒ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 3-4.

2. พรรคการเมืองเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ของระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะระบบรัฐสภา (parliamentary system)
3. พรรคการเมืองเป็นเครื่องช่วยให้การเมืองพัฒนาไปตามแนวทางของอุดมการณ์ประชาธิปไตย
4. พรรคการเมืองเป็นเครื่องกำหนดเจตจำนงของประชาชน และมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม
5. พรรคการเมือง เป็นกลไกที่แก้ไขความขัดแย้ง ทางความคิดในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม
6. พรรคการเมือง เป็นเครื่องมือในการสร้างประชาธิปไตย และทำให้ประชาธิปไตยนั้น ๆ เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ
7. พรรคการเมือง มีบทบาทในการพัฒนาทางการเมือง (political development)

ความสำคัญของพรรคการเมืองที่กล่าวถึงข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่ของพรรคการเมืองที่พึงกระทำต่อระบบการเมือง พรรคการเมืองจะต้องมีหน้าที่หรือบทบาทหลายประการ อาทิ¹¹

1. พรรคการเมืองมีหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน กล่าวคือทำหน้าที่เป็น "ตัวเปลี่ยนแปลงทางสังคม" (socializing agent) สร้างความสำนึกทางการเมือง (political consciousness) และสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) ให้แก่ประชาชน
2. พรรคการเมืองมีหน้าที่สรรหาบุคคลที่มีความสามารถ ที่จะ เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยพรรคเป็นผู้กลั่นกรองบุคคลดังกล่าวเพื่อแข่งขันในการเลือกตั้ง

¹¹ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย, หน้า 14-17.

3. พรรคการเมืองมีหน้าที่ประสานประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งช่วยลดความตึงเครียดและการเผชิญหน้าทางการเมือง ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความรุนแรงได้
4. พรรคการเมืองมีหน้าที่ระดมสรรพกำลังทางการเมืองจากทุกฝ่าย ตลอดจนรวบรวมความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อนำเข้าสู่ระบบการเมือง
5. พรรคการเมืองมีหน้าที่เป็นฝ่ายค้าน (ในกรณีที่ไม่ได้เป็นฝ่ายรัฐบาล) เพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหารในรัฐบาล
6. พรรคการเมืองเป็นศูนย์กลางสำหรับการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ สมาชิกพรรค ประชาชน เพื่อให้ความคิดเห็นของฝ่ายต่าง ๆ ได้รับการรับฟัง
7. พรรคการเมืองเป็นกลไกในการสร้างผู้นำทางการเมือง

การศึกษาพรรคการเมืองในแนว Functionalism ได้ชี้ให้เห็นว่า หน้าที่ของพรรคการเมืองในระบบการเมืองมีดังนี้¹²

1. หน้าที่ในกระบวนการกล่อมเกลารวมทางการเมือง (political socialization)
2. หน้าที่ในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (citizen participation)
3. หน้าที่ในการเลือกผู้นำ หรือชนชั้นนำทางการเมือง (recruitment of elites)
4. หน้าที่ในการสื่อสารทางการเมือง (political communication)
5. หน้าที่ในการแสดงออก ถึงข้อเรียกร้องความต้องการ และการสนับสนุนต่อระบบการเมือง (interest articulation)

¹² Gabriel A. Almond and G. Bingham, Powell, Jr., Comparative Politics Today : A World View (Boston : Little Brown, 1980), pp. 91-94.

6. หน้าที่ในการรวบรวมข้อเรียกร้องความต้องการ (interest aggregation)
7. หน้าที่ในการกำหนดนโยบาย (policy making)
8. หน้าที่ในการปฏิบัตินโยบาย (policy implementation)
9. หน้าที่ในการตัดสินวินิจฉัยกฎหมาย (adjudication)

โดยสรุปแล้วพบว่า หน้าที่สำคัญของพรรคการเมือง โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตย มีหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก ทำหน้าที่เป็นตัวกลาง และตัวเชื่อมประสาน (intermediate and linkage functions) กล่าวคือ พรรคการเมืองเป็นองค์การที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ในการติดต่อประสานการเรียกร้องผลประโยชน์ความต้องการและการสนับสนุนทางการเมืองของประชาชนไปสู่รัฐบาล เพื่อให้รัฐบาลปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องต่อความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่

ประการที่สอง หน้าที่ในการเป็นผู้ใช้อำนาจทางการเมืองในกระบวนการทางการเมือง โดยการเลือกตั้ง พรรคที่ได้รับเลือกตั้งและจัดตั้งรัฐบาล จะเป็นผู้ใช้อำนาจทางการเมืองโดยตรง ด้วยการกำหนดนโยบายในการบริหารประเทศ บริหารประเทศโดยน่านโยบายไปปฏิบัติผ่านกลไกระบบราชการ และนอกเหนือจากการเป็นผู้ใช้อำนาจทางการเมือง โดยการเป็นรัฐบาลแล้ว ยังสามารถใช้อำนาจทางการเมืองในอีกลักษณะหนึ่ง คือการใช้อำนาจเพื่อควบคุม ตรวจสอบนโยบายและการปฏิบัติงานของฝ่ายรัฐบาล โดยอำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติสำหรับพรรคที่ไม่ได้เป็นรัฐบาล หรือเป็นพรรคฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพรรคการเมือง อาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ บริบททางการเมือง เศรษฐกิจและค่านิยมของสังคมในประเทศนั้น ๆ ซึ่งเป็นผลให้หน้าที่หรือกิจกรรมตลอดจนความสำคัญของพรรคการเมือง มีระดับมากน้อยแตกต่างกันไป

การกำเนิดพรรคการเมือง

พรรคการเมืองเกิดขึ้นครั้งแรกในทวีปยุโรป ประเทศแม่แบบที่สำคัญคือ ฝรั่งเศสและอังกฤษ ตั้งแต่ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 แล้วแผ่ขยายไปยังทวีปอเมริกาในเวลาไล่เลี่ยกัน แต่แล้วก็หยุดยั้งอยู่แค่นั้น ขณะที่มีการพัฒนารูปแบบขององค์การภายในพรรคการเมืองซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆ จนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 - สจึงแผ่ขยายไปยังประเทศในแถบเอเชีย ลาตินอเมริกาและแอฟริกา และเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ปรากฏว่าเกือบทุกประเทศล้วนปกครองโดยองค์การพรรคการเมืองแทบทั้งสิ้น

แรกเริ่มนั้นพรรคการเมืองเกิดขึ้น เพื่อมีอำนาจต่อรองกับสถาบันเดิมคือ กษัตริย์และขุนนาง เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น ส่วนในสหรัฐอเมริกา นั้น พรรคการเมืองเกิดจากความแตกต่างในรูปแบบของอำนาจที่จะใช้ปกครองรัฐต่าง ๆ แต่ก็นับได้ว่าการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองก็เพื่อพัฒนาระบบประชาธิปไตยด้วยกันทั้งสิ้น

พรรคการเมืองที่เกิดขึ้นในระบบใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 คือ ระบบพรรคการเมืองแบบเผด็จการพรรคเดียว ได้แก่ เผด็จการสังคมนิยม คือ พรรคคอมมิวนิสต์และเผด็จการ ชาตินิยม คือ ฟาสซิสต์ และนาซี เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นการเกิดมาของอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ อย่างไรก็ตามก็ยังถือว่าพรรคการเมืองเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมทางการเมืองฝ่ายตะวันตก ภายหลังต่อมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 แรงผลักดันของการพัฒนาให้เกิดความทันสมัย (modernization) ทำให้ประเทศอื่น ๆ ทางเอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา รวมทั้งประเทศไทยด้วยก็ได้รูปแบบของพรรคการเมืองเข้ามาเป็นสถาบันหลักทางการเมืองปกครองด้วย

โดยทั่ว ๆ ไป ทฤษฎีที่ว่าด้วยการก่อกำเนิดพรรคการเมือง อาจสรุปได้ 3 ทฤษฎีใหญ่ ๆ คือ

1. ทฤษฎีว่าด้วยสถาบัน (institutional theory) กล่าวว่า ระบบการเมืองจำเป็นต้องมีสถาบันต่าง ๆ เข้ามาทำหน้าที่ในระบบ และพรรคการเมืองก็ถือกำเนิดขึ้นด้วยความจำเป็นที่จะต้องมีสถาบันที่จะเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างผู้ปกครองประเทศกับประชาชนภายใต้

ในประเทศ ในลักษณะที่ประชาชนเป็นผู้คัดเลือกตัวแทนของตนเข้าไปเป็นปากเสียงรักษามวล ประโยชน์และดำเนินการให้เกิดความผาสุกในสังคม ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ของประชาชน ระบบพรรคการเมืองในลักษณะนี้จึงมีบทบาทสำคัญอยู่ในระบบรัฐสภาและถือกำเนิด จากรัฐสภา พัฒนาการอันสำคัญของพรรคการเมืองนี้ก็คือการหาเสียงสนับสนุน สร้างความนิยม ในหมู่ประชาชน เพื่อให้เลือกบุคคลในพรรคตนเข้ามาให้มากที่สุด เพื่อให้มีอำนาจสูงสุดในการ ปกครองคือ เป็นรัฐบาลบริหารประเทศ

2. ทฤษฎีว่าด้วยประวัติศาสตร์และสถานการณ์ (historical situational theory) เชื่อว่าในประวัติศาสตร์ได้มีวิกฤติการณ์ที่ทำให้พรรคการเมืองเกิดขึ้น วิกฤติการณ์ ต่าง ๆ คือ

2.1 วิกฤติการณ์เกี่ยวกับการสร้างความชอบธรรม (legitimacy crisis) เนื่องจากอำนาจทางการเมืองในขณะนั้นยังไม่มี ความชอบธรรม คือไม่ได้รับความเชื่อถือ และ การเชื่อฟังจากประชาชน จึงได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อเข้าไปใช้อำนาจนั้น ทั้งนี้จะต้องได้รับ แรงสนับสนุนจากประชาชนเป็นหลัก เช่น ขบวนการปฏิวัติ และขบวนการชาตินิยมต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 วิกฤติการณ์ในการรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (integration crisis) เนื่องจากมีความขัดแย้งของประชาชนในชาติ พรรคการเมืองจึงกำเนิดขึ้นเพื่อรวบรวม ประชาชนให้เป็นกลุ่มก้อน โดยพรรคการเมืองจะทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งสมานสามัคคี ของประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าด้วยกัน เพื่อให้การปกครองประเทศเป็นไปโดยราบรื่น

2.3 วิกฤติการณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง (participation crisis) ในบางระบบการเมืองเมื่อมีพัฒนาการไปในระดับหนึ่งแล้ว ประชาชนจะมีความต้อ งการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น พรรคการเมืองจึงถือกำเนิดขึ้นเพื่อตอบสนอง ความต้องการของประชาชนโดยการยอมรับเป็นตัวแทน เพื่อเข้าไปใช้อำนาจทางการเมืองให้ กับประชาชน

3. ทฤษฎีว่าด้วยพัฒนาการ (development theory) เชื่อว่า พรรคการเมือง เกิดขึ้นเนื่องจากผู้ปกครองต้องการจะรักษาอำนาจนั้นไว้นาน ๆ การรักษาอำนาจนี้จำเป็นต้อง ยิงที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากมวลชนในสังคม ในประการแรกเป็นความต้องการของ ประชาชนที่ได้เรียกร้องขึ้นมา หรือมีปฏิกริยาต่อผู้ปกครอง ในการที่จะเข้าไปร่วมใช้อำนาจทาง การเมือง และอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ปกครองรู้สึกได้ว่าถ้าได้มีสถาบันเพื่อแสวงหาความสนับสนุน

อำนาจของตน ก็จะเป็นความมั่นคงต่ออำนาจยิ่งขึ้น พรรคการเมืองจึงถูกจัดตั้งขึ้นมา เพื่อให้ระบบการเมืองดำเนินต่อไปได้ และเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองและประชาชน

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเลือกตั้ง

ความหมายของการเลือกตั้ง

การเลือกตั้งเป็นกระบวนการทางการเมืองอย่างหนึ่ง ซึ่งหมายถึงกิจกรรมทางการเมืองที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ด้วยการไปออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนของตน เพื่อทำหน้าที่ในรัฐสภาและในรัฐบาล เป็นกลไกแสดงออกซึ่งเจตจำนงของประชาชนที่เรียกร้องและสนับสนุนให้มีการปฏิบัติจัดทำ หรือละเว้นการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในทางการเมือง และการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน การที่ประชาชนเลือกผู้แทนหรือกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์และนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการของตนก็เพราะประชาชนเชื่อว่าผู้แทนที่ตนเลือกไปใช้อำนาจอธิปไตยแทนตนนั้นจะใช้อุดมการณ์ที่ประกาศเป็นแนวทางในการทำนโยบายไปปฏิบัติและบริหารรัฐกิจ ในทำนองเดียวกันเพื่อเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนเองประชาชนจะไม่เลือกผู้แทนที่มีอุดมการณ์และนโยบายที่เป็นปฏิปักษ์หรือไม่เอื้อต่อความต้องการของตน ดังนั้นการเลือกตั้งจึงเป็นกิจกรรมที่ประชาชนแสวงหาทางเลือกในการปกครองและบำบัดความต้องการของตนเอง เช่น การเลือกรัฐบาลที่มีอุดมการณ์และนโยบายอนุรักษ์นิยม หรือรัฐบาลที่มีอุดมการณ์และนโยบายก้าวหน้าตามแนวทางสังคมนิยม หรือเสรีประชาธิปไตย หรือสังคมนิยม เป็นต้น ดังนั้นการตัดสินใจเลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งที่สังกัดในกลุ่มอุดมการณ์หรือพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งนั้น เท่ากับว่าประชาชนได้มอบอำนาจอธิปไตยของตนให้ผู้แทนเลือกและให้ความชอบธรรมแก่ผู้แทนเลือก ในอันที่จะใช้อำนาจการปกครองในห้วงเวลาที่กำหนดไว้

การเลือกตั้งมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับสิทธิ สิทธิเป็นแนวความคิดที่สำคัญในทางรัฐศาสตร์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เกิดมาย่อมมีสิทธิตามธรรมชาติติดตัวมาด้วย สิทธิตามธรรมชาติที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สิทธิที่จะได้รับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน สิทธิที่จะแสวงหาความ

สะดวกสบาย หรือสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่ตามสมควรแก่สภาพ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายพื้นฐานนี้ มนุษย์จึงสละสิทธิตามธรรมชาติบางส่วน คือ สิทธิที่จะกระทำการใด ๆ ได้ตามอำเภอใจ และยอมตนอยู่ใต้รัฐบาลหรือการปกครองที่ตนได้ตัดสินใจเลือกแล้ว ดังนั้น สิทธิในการเลือกรัฐบาล ผู้ปกครอง จึงเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ติดตัวบุคคลในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของรัฐ ในอารยประเทศ ได้ให้การรับรองว่าการใช้สิทธิเลือกตั้ง เป็นเจตจำนงของประชาชนที่ได้มาซึ่งรัฐบาลที่ชอบธรรม

การเลือกตั้งจะมีความหมายและถือว่าเป็นฐานที่มาของความชอบธรรมในอำนาจของ รัฐบาลและผู้ปกครองนั้น จะต้องมิลักษณะตามหลักเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับเป็นสากล ดังต่อไปนี้¹³

1. ความเป็นอิสระแห่งการเลือกตั้ง หมายถึงการแสดงเจตนารมณ์ในการเลือกตั้ง จะต้องเป็นไปอย่างอิสระเสรีปราศจากการบีบบังคับ ช่มชู้ ด้วยประการใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการ ให้อำนาจเงินจ้างหรือการใช้อิทธิพลบีบบังคับ หลักการหรือเงื่อนไขข้อนี้มีรากฐานมาจากความเชื่อที่ว่า สิทธิในการมีส่วนร่วมใช้อำนาจอธิปไตยนั้นเป็นของประชาชนทุกคน การได้มาซึ่งสิทธิดังกล่าว เป็นผลของการต่อสู้และวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์การเมืองอันยาวนานในเมื่อประชาชนเป็นผู้ทรงสิทธิก็ย่อมอยู่กับการวินิจฉัยของประชาชนเองว่าตนเองต้องการจะใช้สิทธิของตนมากน้อย เพียงใด องค์การของรัฐจึงไม่ควรแทรกแซงหรือสั่งการให้ประชาชนต้องกระทำการอย่างใด อย่างหนึ่ง หมายความว่าองค์การของรัฐหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่สามารถจะบีบบังคับให้ประชาชน คนใดคนหนึ่ง ไปออกเสียงเลือกตั้ง หรือไม่ไปออกเสียงเลือกตั้ง การเลือกตั้งที่ประชาชนขาด อิสระเสรีผู้ปกครองอ้างว่าตนมีอำนาจโดยชอบธรรมหาได้ไม่

ความเป็นอิสระแห่งการเลือกตั้งนี้ยังรวมความไปถึงการที่ประชาชนมีโอกาสที่จะ เลือกบุคคลหรือพรรคการเมืองตามใจชอบอีกด้วย หมายความว่า ในการเลือกตั้งครั้งหนึ่ง ๆ ประชาชนสามารถเลือกผู้ปกครองจำนวนหนึ่งจากหลาย ๆ จำนวน หรือจากพรรคการเมืองที่ เสนอตัวเข้าแข่งขันอย่างน้อยสองพรรคขึ้นไป การที่ประชาชนจำต้องเลือกตั้งผู้ปกครองจาก

¹³ กระทบ ทงธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ และ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, การเลือกตั้งพรรคการเมืองและเสถียรภาพของรัฐบาล (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มาสเตอร์เพรส, 2531), หน้า 2-5.

พรรคการเมืองพรรคเดียว หรือบุคคลจำนวนเดียวโดยไม่มีโอกาสเลือกจากแหล่งอื่น การเลือกตั้งก็ปราศจากความหมายที่แท้จริง และมีได้ซึ่งถึงเจตนารมณ์ของประชาชนแต่อย่างใด

2. หลักการเลือกตั้งตามกำหนดระยะเวลา หมายถึง การจัดทำให้มีการเลือกตั้งตามกำหนดระยะเวลา เช่น 3 ปี 4 ปี 5 ปี ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองว่าได้หรือไม่ ปฏิบัติไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณาความชอบธรรมในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง และเป็นเงื่อนไขเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสสามารถเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองได้โดยสันติวิธี ผู้ปกครองที่ใช้อำนาจโดยชอบธรรมในระหว่างที่อยู่ในอำนาจ เมื่อครบวาระแล้วก็มีโอกาสที่จะได้รับความไว้วางใจจากประชาชน และได้รับเลือกเข้ามาใหม่

3. การเลือกตั้งที่ยุติธรรม หมายถึง การเลือกตั้งที่บริสุทธิ์เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย และเจตนารมณ์ของกฎหมาย ปราศจากการครอบงำและเล่ห์ทางการเมือง ปราศจากการใช้อิทธิพลทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางสังคม เช่น นักการเมืองหรือข้าราชการที่อยู่ในตำแหน่งใช้อำนาจหน้าที่ของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งคะแนนสนับสนุน หรือใช้อุปกรณ์เครื่องใช้ของราชการในการหาเสียง หรือผู้ที่มีกำลังทางเศรษฐกิจเข้มแข็งกว่าใช้เงินทองทุ่มเทหาเสียงหรือซื้อคะแนนเสียงเพื่อตนเองหรือสนับสนุนผู้สมัครที่ตนสนับสนุน นอกจากนี้การต่อสู้แข่งขันระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือพรรคการเมือง จะต้องเป็นไปอย่างอิสระเสรีภายในขอบเขตของกฎหมาย และเจตนารมณ์ของกฎหมายที่มีพื้นฐานอยู่บนความยุติธรรมและความเสมอภาค

4. หลักการให้สิทธิเลือกตั้งเป็นการทั่วไป หมายถึง การให้สิทธิเลือกตั้งแก่ประชาชนทั่วไป โดยไม่มีการกีดกันหรือจำกัดสิทธิบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นพิเศษ เนื่องจากเพศ ผิว สถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม เงื่อนไขข้อนี้ก็เนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า เมื่ออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ประชาชนย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิในการเลือกตั้งตัวแทน เพื่อทำหน้าที่แทนตนตราบไต่ที่ประชาชนผู้นั้นไม่ขาดคุณสมบัติ การมีคุณสมบัติในการมีสิทธิเลือกตั้งนั้นมักจะคำนึงถึงคุณสมบัติที่สำคัญ 7 ประการ อันได้แก่

อายุ ประเทศต่าง ๆ จะกำหนดขั้นต่ำของการมีสิทธิเลือกตั้งไว้ การกำหนดอายุขั้นต่ำก็ด้วยเหตุผลที่ว่ากำหนดให้ผู้มีอายุต่ำกว่าที่กำหนดไว้ใช้สิทธิเลือกตั้งก็อาจจะขาดความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ทางการเมือง ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยขาดเหตุผล บางกรณีก็อ้างว่าผู้มีอายุต่ำกว่าเกณฑ์ ยังไม่ได้เสียภาษีให้แก่รัฐบาลก็ยังไม่ควรมีสิทธิเลือกตั้ง

ความเป็นพลเมือง หมายถึง การเป็นสมาชิกในรัฐหนึ่ง ๆ และการเป็นสมาชิกนั้นนำมาซึ่งสิทธิและหน้าที่ทางการเมือง ในเกือบทุกประเทศจะสงวนสิทธิการเลือกตั้งไว้แก่พลเมืองของตน ซึ่งเป็นคนในบังคับหรือมีสัญชาติของตน ผู้ที่ได้สัญชาติโดยการแปลงสัญชาติจะได้รับสิทธิดังกล่าวต่อเมื่อต้องมีคุณสมบัติอย่างอื่นประกอบด้วย เช่น ระยะเวลา พื้นความรู้ การเป็นทหารหรือข้าราชการ เป็นต้น

การมีถิ่นที่อยู่ หมายถึง การกำหนดระยะเวลาขั้นต่ำในการมีถิ่นที่อยู่ในเขตการเลือกตั้ง การกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นนี้ก็เพื่อความสะดวกในการจัดทำและตรวจสอบทะเบียนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และเพื่อป้องกันการทุจริต

การรู้หนังสือ การกำหนดเงื่อนไขพื้นความรู้ขั้นต่ำเกิดจากเหตุผลที่ว่า ผู้ที่อ่านออกเขียนได้เท่านั้นจึงจะรู้เรื่องการเมือง และสามารถใช้สิทธิของตนได้ถูกต้อง อย่างไรก็ตามเงื่อนไขนี้ไม่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เพราะการที่จะรู้หรือไม่รู้หนังสือขึ้นอยู่กับการบริการของรัฐที่ให้แก่ประชาชน ถ้าหากรัฐไม่มีประสิทธิภาพในการให้บริการแก่ประชาชนและประชาชนไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ก็ไม่ใช้ความผิดของประชาชน รัฐจะอ้างสาเหตุนี้จำกัดสิทธิประชาชนไว้ไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง

คุณสมบัติเกี่ยวกับความประพฤติ หมายถึง การจำกัดสิทธิบุคคลบางประเภทที่มีความประพฤติที่เสื่อมเสียอย่างร้ายแรงจนถูกศาลตัดสินลงโทษ หรือตัดสิทธิในการเลือกตั้ง เช่น ถูกลงโทษทางคดีด้วยความผิดร้ายแรง การถูกลงโทษให้เป็นบุคคลล้มละลายและการถูกลงโทษในความผิดเกี่ยวกับการเลือกตั้ง เป็นต้น

คุณสมบัติเกี่ยวกับสภาพความสมบูรณ์ทางด้านจิตใจ ในทุกสังคมย่อมจะมีบุคคลที่มีความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจซึ่งทำให้บุคคลประเภทนี้ขาดความสำนึกที่ถูกต้อง เช่น บุคคลวิกลจริต จิตไม่สมประกอบ ถ้าหากจะให้มีสิทธิเลือกตั้ง การตัดสินใจของพวกเขาก็จะเป็นเจตนาที่ขาดความสมบูรณ์ ประเทศต่าง ๆ จึงไม่ให้สิทธิเลือกตั้งแก่บุคคลประเภทนี้

คุณสมบัติเกี่ยวกับสภาพทางสังคมบางประการ บุคคลบางประเภทถูกจำกัดเนื่องจากสภาพของสังคม เช่น พวกนักพรต นักบวช ซึ่งโดยบทบาทและหน้าที่ในทางสังคมนั้น บุคคลประเภทนี้สังคมถือว่าไม่ควรมีส่วนในทางการเมืองโดยการเลือกตั้ง เนื่องจากจะไม่เป็นผลดีต่อสภาพของเขาเอง และอาจนำมาซึ่งมลทินของสถาบันที่บุคคลประเภทนี้สังกัดอยู่

5. หลักความเสมอภาค หมายถึง การมีสิทธิในการเลือกตั้งของประชาชนมีความสำคัญ และได้รับความยอมรับโดยเท่าเทียมกัน ไม่ว่าผู้เลือกตั้งนั้นจะมีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองอย่างไร หลักการที่ใช้เป็นมาตรการในการให้ความเสมอภาคก็คือ การให้ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งคนหนึ่ง ๆ มีคะแนนเสียงเพียงหนึ่งคะแนน (one man, one vote) และคะแนนเสียงทุกคะแนนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน

6. หลักการลงคะแนนลับ หมายถึง การออกเสียงเลือกตั้งของประชาชนเป็นเอกสิทธิ์ของผู้เลือกตั้ง โดยเด็ดขาด เอกสิทธิ์นี้จะได้รับการปกป้องพิทักษ์ก็โดยการออกเสียงลับโดยผู้ออกเสียงไม่จำเป็นต้องบอกผู้อื่นว่าตนเลือกใคร ทั้งนี้เพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปโดยบริสุทธิ์ ปราศจากการข่มขู่ บีบคั้นจากอิทธิพลใด ๆ ที่จะมมีผลกระทบต่อเสรีภาพของผู้เลือกตั้ง

ความสำคัญของการเลือกตั้ง

การเลือกตั้งตัวแทนประชาชนเป็นกระบวนการทางการเมืองอย่างหนึ่ง ในระบบการปกครองที่เชื่อว่าอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของปวงชน ซึ่งคิดค้นขึ้นแทนระบบการปกครองที่ถือคติ อำนาจอธิปไตยเป็นของบุคคลใดบุคคลเดียวหรือคณะบุคคลโดยอ้างลัทธิเทวสิทธิ์หรืออภิอำนาจ หรือความมีคุณสมบัติพิเศษบางประการ เป็นเครื่องมือให้ความชอบธรรมในอำนาจปกครองของตน การเลือกตั้งเป็นกระบวนการที่เลือกสรรรัฐบาลที่จะมาทำการปกครองและสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจการปกครองของผู้ปกครองให้เป็นที่ไปโดยสันติ การเลือกตั้งในประเทศที่มีพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองมากกว่าหนึ่งพรรคหรือหนึ่งกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการยุติข้อขัดแย้งในระบบการเมือง โดยเคารพและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกาและธรรมเนียมปฏิบัติที่ใช้บังคับในระบบการเมืองนั้น ๆ การเลือกตั้งที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์กติกาดังกล่าว จะทำให้คู่ต่อสู้ทางการเมืองยอมรับผลการตัดสินของผู้เลือกตั้ง โดยฝ่ายที่ชนะจะได้รับมอบอำนาจจากประชาชนให้ทำการปกครองในช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้ ฝ่ายแพ้ก็จะหาทางเอาชนะในคราวต่อไปตามวิถีทางที่กฎเกณฑ์และกติกาได้กำหนดไว้ วิธีการเช่นนี้ช่วยอำนวยให้การสืบทอดอำนาจการเมืองและการปกครองเป็นไปอย่างสันติวิธี ไม่ต้องอาศัยวิธีการที่ผิดกฎหมายและไม่ชอบธรรม เช่น การปฏิวัติรัฐประหาร เป็นกลไกในการสับเปลี่ยนอำนาจ ดังนั้นกระบวนการเลือกตั้งภายใต้เงื่อนไขที่กล่าวมานี้จึงแตกต่างไปจากการเลือกตั้งในประเทศที่มีพรรคการเมืองที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุดเพียงพรรคเดียว หรือกลุ่มคณะบุคคลเพียงคณะเดียวซึ่ง

ใช้การเลือกตั้งเป็นเพียงข้ออ้างในการสร้างความชอบธรรมในอำนาจการปกครองเท่านั้น มิใช่เป็นกลไกเพื่อขจัดความขัดแย้งหรือเพื่อตัดสินการสืบทอดอำนาจแต่อย่างใด

กระบวนการสลับเปลี่ยนอำนาจการปกครอง โดยการเลือกตั้งนี้ยังเป็นกลไกสำคัญที่จะ คอยเตือนสำนึกของผู้แทนราษฎร หรือเจ้าหน้าที่อื่นที่ได้รับตำแหน่งหน้าที่โดยการเลือกตั้งให้ ตระหนักอยู่ตลอดเวลาถึงว่าตนมีความรับผิดชอบต่อประชาชนและมีประชาชนคอยจับตาดูการ กระทำของเขาอยู่เสมอ ดังนั้นจะต้องทำหน้าที่อย่างดีที่สุดและด้วยความรับผิดชอบเพราะประชาชน จะเป็นผู้ตัดสินอนาคตทางการเมืองของตนด้วยการเลือก หรือไม่เลือกตนกลับมาทำหน้าที่ผู้แทน ของปวงชนอีก

นอกจากนี้ กระบวนการเลือกตั้งยังเป็นกลไกสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน การไปใช้สิทธิเลือกตั้งทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ของประเทศ มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในความสามารถของตนเองและเชื่อมั่นขยันว่าสามารถ ตัดสินใจเลือกรัฐบาล เลือกรูปแบบการปกครอง วิธีดำเนินการปกครอง ระบบเศรษฐกิจเพื่อ ประโยชน์ของตนเองได้ การเลือกตั้งจะนำไปสู่ความพยายามของประชาชนที่จะมีอิทธิพลต่อการ ตัดสินใจและการกระทำของรัฐบาล ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้มีบูรณาการภายในระบบการ เมืองของชาติ และระดมประชาชนเข้าร่วมในระบบการเมืองระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น

การแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและการยอมรับ หรือไม่ยอมรับ ความชอบธรรมในสิทธิและอำนาจของผู้ปกครอง ประชาชนอาจแสดงออกได้หลายวิธี ในระบบ การเมืองการปกครองปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นระบบเสรีประชาธิปไตยหรือระบบประชาธิปไตยของ ปวงชนในประเทศสังคมนิยม ทางหนึ่งที่ประชาชนแสดงออกก็โดยการเลือกตั้ง ด้วยเหตุนี้ผู้ ปกครองในทุกระบอบการเมืองจึงจัดให้มีการเลือกตั้งเพื่อแสวงหาความชอบธรรมในอำนาจ ปกครองให้แก่ตน

โดยสรุป การเลือกตั้งมีความสำคัญดังต่อไปนี้¹⁴

1. เป็นการเลือกผู้ปกครองหรือรัฐบาลที่จะมาทำการปกครอง
2. เป็น "ห้ามล้อ" ทางการเมือง
3. เป็นกลไกเชื่อมโยงความต้องการของประชาชนเข้ากับนโยบายสาธารณะ
4. สร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้ปกครอง
5. ลดความตึงเครียดและความขัดแย้งทางการเมืองและสังคม
6. ทำให้เกิดบูรณาการทางการเมือง
7. ทำให้เกิดการระดมมวลชนเข้าสู่กระบวนการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และทำให้ประชาชนเห็นความจำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่พลเมืองดี

ทฤษฎีของการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

ในการที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างฐานคะแนนเสียงกับพรรคการเมืองนั้น คงจะต้องกล่าวถึงสาเหตุที่ฐานคะแนนเสียงให้ความสนับสนุนพรรคการเมือง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือว่าทำไมฐานคะแนนเสียงนั้นถึงเลือกพรรคการเมืองนี้ ซึ่งถือเป็นการศึกษาพฤติกรรมกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั่นเอง นักรัฐศาสตร์โดยเฉพาะในประเทศตะวันตกได้ให้ความสนใจศึกษา โดยเน้นปัจจัยที่มีผลผลักดันให้เกิดมีพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ 3 ประเด็นคือ¹⁵

1. ทฤษฎีปัจจัยตัวกำหนด (deterministic theories)

ทฤษฎีปัจจัยตัวกำหนดระบุว่า ปัจจัยด้านสภาพทางสังคมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ทฤษฎีดังกล่าวเสนอว่าปัจจัยด้านสภาพทางสังคมอัน

¹⁴ กระทบล ทองธรรมชาติ, สมบูรณ์ สุขสำราญ และ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, การเลือกตั้งพรรคการเมืองและเสถียรภาพของรัฐบาล, หน้า 5-6.

¹⁵ สุจิต บุญบงการ และ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, พฤติกรรมกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของคนไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 31.

เป็นภูมิหลังของบุคคล ทั้งในระดับกว้างและลึกลงมาถึงช่วงที่จะมีการตัดสินใจ มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อพฤติกรรม การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ถือเป็นแนวทางการศึกษาที่เน้นหนักไปในด้านสภาพของผู้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง โดยเฉพาะปัจจัยเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล

2. ทฤษฎีความสำนึกเชิงเหตุผล (consciously rational theories)

ทฤษฎีความสำนึกเชิงเหตุผลเน้นที่ปฏิกิริยาของความสำนึกตรรกะรองของผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงที่มีต่อการบริหารการเลือกตั้ง นโยบายของพรรค และสภาพของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ลักษณะดังกล่าวคล้ายกับกรอบความคิดเชิงเหตุผล (rational framework) ของผู้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ซึ่งถือเป็นแนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคการเมือง การรณรงค์หาเสียง การแถลงนโยบาย รวมตลอดถึงการบริหารการเลือกตั้ง

3. ทฤษฎีระบบ (system theories)

ทฤษฎีนี้เน้นที่ปัจจัยเชิงสถานการณ์ของระบบซึ่งเป็นภาพรวมทั้งในแง่เวลา (ระยะยาว) และขนาด (ทั้งระบบ) นั่นคือเน้นอิทธิพลของปัจจัยที่อยู่ในระดับมหภาค เช่น อิทธิพลของสถานการณ์ในแต่ละช่วงสมัย ปัจจัยที่เกี่ยวกับนโยบายและประสิทธิภาพในการดำเนินงานตามนโยบายของพรรค สถานการณ์ภายในและภายนอก เป็นต้น แนวความคิดดังกล่าวมองพฤติกรรมกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งในแง่ของระบบ ปัจจัยสำคัญในการศึกษาจึงได้แก่ปัจจัยที่ก่อให้เกิดดุลภาวะ (equilibrium) หรือปัจจัยที่ทำให้เกิดสภาพเสียดุลภาวะในระบบซึ่งมีผลต่อการเลือกตั้ง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางการเมือง

ความหมายของการเรียนรู้ทางการเมือง

นักรัฐศาสตร์ได้ให้นิยามความของการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ไว้มากมายอาทิ

Gabriel A. Almond และ G. Bingham Powell อธิบายว่า การเรียนรู้ทางการเมือง คือ กระบวนการที่นำมาซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแก่ประชาชน¹⁶ เป็นกระบวนการก่อตัว หรือ ส่งผ่านวัฒนธรรมทางการเมือง การเรียนรู้ทางการเมือง อาจช่วยรักษา (maintain) วัฒนธรรมทางการเมืองโดยผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นใหม่ หรืออาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง (transform) วัฒนธรรมทางการเมืองไปตามประสบการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างออกไปตามช่วงเวลา และในบางกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคมอย่างรวดเร็ว ฉับพลัน เช่น เกิดการปฏิวัติ การเรียนรู้ทางการเมืองก็อาจเป็นกระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนได้¹⁷ ในการวิเคราะห์ระบบการเมืองแบบโครงสร้างและหน้าที่ (structural - functional approach) อัลมอนด์ ได้จัดการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นหน้าที่ (function) หนึ่งของระบบการเมืองโดยเป็นหน้าที่ในเชิง input function หรือ system maintenance function อัลมอนด์ตั้งสมมติฐานว่า ใน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶Gabriel Almond and G. Bingham Powell, Comparative Politics : A Developmental Approach (Boston : Little, Brown, 1966), p. 64.

¹⁷Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell (eds), Comparative Politics Today : A World View (Boston : Little, Brown, 1980), p. 36.

ทุกระบบการเมืองจะต้องสืบทอดวัฒนธรรมและ โครงสร้างของระบบการเมืองตลอดเวลา และ จะสามารถทำเช่นนั้นได้โดยผ่านการเรียนรู้ทางการเมือง^{1๘}

Kenneth P. Langton สรุปอย่างกว้าง ๆ ว่า การเรียนรู้ทางการเมืองเป็น กระบวนการที่เกี่ยวกับวิถีทางของการสืบทอดวัฒนธรรมทางการเมืองภายในสังคมหนึ่ง จากคน หนึ่งไปยังคนอีกคนหนึ่ง เป็นกระบวนการของการสืบทอดผ่านตัวการต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งจะ ทำให้แต่ละคนได้เรียนรู้ในการที่จะกำหนดรูปแบบของตนในส่วนที่สัมพันธ์กับการเมืองให้ เหมาะสม^{1๙}

ตัวการในการเรียนรู้ทางการเมือง

การเรียนรู้ทางการเมืองจะเกิดขึ้นโดยผ่านสถาบันและตัวการต่าง ๆ กัน บางตัวการ ก็มีบทบาทแน่ชัดเพื่อการสร้างการเรียนรู้ทางการเมือง เช่น การสอนวิชาหน้าที่พลเมืองใน โรงเรียน แต่บางตัวการก็มีบทบาทให้การเรียนรู้ทางการเมืองโดยทางอ้อม เช่น กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ

ตัวการในการเรียนรู้ทางการเมืองที่สำคัญ ได้แก่

1. ครอบครัว ครอบครัวเป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่ให้การเรียนรู้ทางการเมือง โครงสร้างแรกที่บุคคลจะได้พบ อัลมอนด์และนาวเวลล์ เห็นว่า ครอบครัวเป็นตัวการในการ เรียนรู้ทางการเมืองที่มีอิทธิพลสูง และต่อเนื่องเป็นระยะยาว ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

^{1๘}Gabriel A. Almond, "A Functional Approach to Comparative Politics "in Gabriel A. Almond and James S. Coleman (eds), The Politics of the Developing Areas (Princeton : Princeton University Press, 1960), pp. 26-33.

^{1๙}Kenneth P. Langton, Political Socialization (London : Oxford University Press, 1969), pp. 4-10.

อิทธิพลที่สำคัญของครอบครัว คือ การสร้างทัศนคติต่ออำนาจ กล่าวคือ ภายในครอบครัวจะมีลักษณะ collective decision ซึ่งมีลักษณะเป็นการใช้อำนาจ (authoritative) ในทัศนะของเด็ก เนื่องจากการไม่ปฏิบัติตาม หรือ ไม่เชื่อฟังจะนำไปสู่การถูกลงโทษ ดังนั้น ประสพการณ์ของเด็กเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในครอบครัวจะส่งผลต่อ ความรู้สึก มีความสามารถทางการเมือง (political competence) สร้างทักษะเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง และนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในอนาคต ถ้าเด็กถูกรวมสั่งสอนให้มีพฤติกรรมแบบยอมรับเชื่อฟัง ก็อาจทำให้เด็กนั้นมีพฤติกรรมทางการเมืองแบบ subjective ในอนาคต นักวิชาการบางคนเห็นว่า ในครอบครัวที่มีการพูดคุยถกเถียงปัญหาทางการเมือง จะทำให้เกิดรูปแบบการเรียนรู้ทางการเมืองที่จะพัฒนาให้เด็กมีความรู้สึกมีความสามารถทางการเมือง และมีความผูกพันกับหน้าที่ทางการเมือง (political obligation)

นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีบทบาทในการก่อรูปของทัศนคติทางการเมืองในอนาคตของเด็กด้วย โดยเริ่มจากการสร้างความรู้สึกกำหนดระบุ (identification) ตนเองและบุคคลอื่น ๆ เข้ากับกลุ่มเชื้อชาติ กลุ่มภาษา ศาสนา ชนชั้นทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ สร้างให้เกิดการยอมรับต่อค่านิยมต่าง ๆ ตลอดจนกำหนดแนวทางในความคาดหวังด้านอาชีพ และเศรษฐกิจด้วย

2. สถาบันทางการศึกษา โดยทั่วไป บุคคลที่มีการศึกษาสูงจะตระหนักถึงความเกี่ยวข้องและผลกระทบจากรัฐบาลที่มีต่อตนเอง จะมีความสนใจทางการเมือง มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมือง และอาจเข้ามามีส่วนในกิจกรรมทางการเมืองในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าบุคคลที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า สถาบันการศึกษาจะทำให้เด็กและเยาวชนมีความรู้เกี่ยวกับโลกการเมืองและบทบาททางการเมืองของตน เด็กจะได้เรียนรู้ถึงสถาบันทางการเมือง และความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในระบบการเมืองที่ชัดเจนมากกว่าการรับรู้ด้วยความรู้สึกทางอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ สถาบันการศึกษายังมีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยมและทัศนคติของสังคมอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างทัศนคติเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางการเมืองที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และความผูกพันกับสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของระบบการเมือง เช่น ธงชาติ เพลงชาติ

3. กลุ่มเพื่อน (peer group) ซึ่งอาจหมายถึง กลุ่มเพื่อนของเด็ก กลุ่มทำงานเล็ก ๆ สมาชิกของกลุ่มเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กันอย่างเสมอภาคและใกล้ชิดกัน บุคคลจะรับ

เอาทัศนคติและความคิดเห็นของเพื่อนเป็นของตน อาจเนื่องจาก การยอมรับนับถือ หรือความต้องการที่จะเหมือนเพื่อนในกลุ่ม กลุ่มเพื่อนนี้จะมีบทบาทต่อการเรียนรู้ทางการเมือง โดยกระตุ้นหรือจูงใจ หรือกดดัน ให้สมาชิกมีทัศนคติและพฤติกรรมที่กลุ่มยอมรับอยู่

4. กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งผูกพันกันด้วยอาชีพ การงาน เช่น สหภาพแรงงาน สมาคมวิชาชีพ ฯลฯ กลุ่มเหล่านี้จะเป็นตัวการในการถ่ายทอดข่าวสารและความเชื่อถือ เมื่อบุคคลหนึ่งจัดตนเองเข้าร่วมกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ก็จะยอมรับต่อบรรทัดฐานของกลุ่ม และจะมีการประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ในแนวทางเพื่อประโยชน์ของกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ กลุ่มที่มีขนาดใหญ่ มีความเหนียวแน่น และมีความจงรักภักดีสูง ก็จะมีบทบาทในการสร้างและปลูกฝังค่านิยมทางการเมืองแก่สมาชิกมากขึ้น

5. สื่อมวลชน ในสังคมสมัยใหม่ มีการแพร่กระจายของข่าวสารทางการเมือง และข่าวสารอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากความก้าวหน้าของวิทยาการในด้านการสื่อสาร ในกระบวนการส่งผ่านข่าวสารนั้น นอกจากสื่อมวลชนจะมีบทบาทในการกระจายข่าวสารแล้วยังมีบทบาทในการส่งผ่านค่านิยม ความเชื่อที่สำคัญ ๆ ในสังคมทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และยังสามารถสร้างความรู้สึกทางอารมณ์ที่มีอิทธิพลต่อการวางรูปแบบความเชื่อทางการเมืองอีกด้วย

6. การเข้าเกี่ยวข้องกับระบบการเมืองโดยตรง ทั้งโดยผ่านพรรคการเมืองกลุ่มผลประโยชน์ ตลอดจนการติดต่อกับผู้ใช้อำนาจทางการเมืองในระดับต่าง ๆ พรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์จะเป็นช่องทางให้ประชาชนได้มีความรอบรู้เกี่ยวกับการเมือง ได้มีความสนใจทางการเมือง และจะมีความพยายามในการถ่ายทอดให้ประชาชนทั่วไปยอมรับและเห็นด้วยกับทัศนคติ ค่านิยม และอุดมการณ์ของพรรคทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และที่สำคัญก็คือบทบาทในการสร้าง (participant orientations)

การเรียนรู้ทางการเมืองนั้นอาจมีได้ใน 2 ลักษณะ คือ การเรียนรู้ทางการเมืองที่เกิดจากการสอนโดยตรง (direct learning) หรือจากการปลูกฝังลัทธิ (indoctrination) เป็นการเรียนรู้ทางการเมืองที่เกิดจากการตั้งใจสอน (intentional learning) มีกำหนดระยะเวลา มีหลักสูตร วิธีการสอน และมีการวางแผนการสอนที่แน่นอน ส่วนการเรียนรู้ทางการเมืองในอีกลักษณะหนึ่ง คือ การเรียนรู้ทางการเมืองโดยทางอ้อม (indirect learning) เป็นการเรียนรู้โดยไม่ตั้งใจ (unintentional learning) เช่น ได้ความรู้จากการพูดคุยกับเพื่อน สนทนากับคนในครอบครัว ซึ่งไม่มีการวางแผน

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

ความหมายของผู้นำ

Roderick Bell ให้ความหมายของผู้นำว่า เป็นผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือในตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเองและสมาชิกของชุมชน²⁰

T.N. Whitehead กล่าวว่าผู้นำคือบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนะทางให้ผู้อื่นทำตาม โดยผู้ตามให้ความเชื่อฟัง²¹

John M. Pfiffner และ Robert V. Presthus ได้ให้ความหมายของผู้นำในเชิงปฏิบัติว่า เป็นผู้ที่บริหารงานของกลุ่มโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม และการประสานงาน สำหรับการศึกษาของกลุ่มพฤติกรรมนั้น จะเน้นความสำคัญของภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของผู้นำดำเนินไปได้ก็โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือ ทั้งในลักษณะที่เป็นแบบ

²⁰Roderick Bell, David V. Edwards and R. Harrison Wagner, Political Power : A Reader in Theory and Research (New York : The Free Press, 19669), p. 112.

²¹T.N. Whitehead, Leadership in Free Society (Cambridge : Harvard University Press, 19663), p. 68.

พิธีการ (formal) และไม่เป็นพิธีการ (informal) ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดพลังร่วมของกลุ่ม มุ่งให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้²²

Raymond J. Burby กล่าวว่าผู้นำคือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเอง สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้²³

ธรรมรส โชติกฤษร ได้ให้ความหมายผู้นำว่า เป็นบุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาหรือได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชน ไปในทางดีหรือชั่วได้²⁴

สำเร็จ สิงหवारะ กล่าวว่า ผู้นำคือ สัญลักษณ์ (symbol) แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นผู้รับฝากไว้ (depository) ซึ่งปณิธานและความหวังของประชาคม ผู้นำจึงเป็นเงา (image) หรือภาพสะท้อน (projection) ของประชาคม²⁵

²² John M. Pfiffner and Robert V. Presthus, Public Administration (Eaglewood Cliffs, New Jersey : Prentice - Hall Inc., 1965), p. 350.

²³ Raymond J. Burby, Fundamental of Leadership (Readings, Massachusetts Addison : Wesley Publishing Co., 1972), p. 43.

²⁴ ธรรมรส โชติกฤษร, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิเศษ, 2519), หน้า 131.

²⁵ สำเร็จ สิงหवारะ, ประมุขศิลป์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จิตรวัฒนา, 2506), หน้า 48.

กล่าวโดยสรุป ผู้นำก็คือบุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่มหรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ในการที่จะบันดาลให้จุดมุ่งหมายบรรลุผลสำเร็จเร็วขึ้น ก็อยู่ที่ความสามารถในการควบคุมและระดมการสนับสนุนจากประชาชนอย่างแพร่หลาย และทั่วถึง

ลักษณะของผู้นำ

ลักษณะของผู้นำได้มีผู้ศึกษาไว้มากมาย เป็นหลักกว้าง ๆ ส่วนใหญ่ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ เน้นถึงคุณสมบัติอันเลิศของผู้นำ และผู้นำแต่ละคนก็จะมีคุณสมบัติพิเศษแตกต่างกันออกไป ดังนั้น การศึกษาลักษณะของผู้นำ ก็จะเป็นการช่วยชี้ให้เห็นพฤติกรรมของผู้นำและการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ที่ผู้นำนั้นพึงมีต่อองค์กรได้เป็นอย่างดี ซึ่ง ชูบ กาญจนประกร ได้จำแนกลักษณะของผู้นำโดยพิจารณาจากลักษณะวิธีการใช้อำนาจ เป็น 3 แบบ กล่าวคือ²⁶

ก) ผู้นำแบบอัตตนิยม (autocratic leaders) เป็นผู้นำที่ถืออำนาจเป็นใหญ่ มีลักษณะถือตัว เชื่อมั่นในตนเองมาก บริหารงานและกำหนดนโยบายโดยใช้อารมณ์และอำนาจวางท่าใหญ่โต ไม่ให้เกียรติคนอื่น ใช้อำนาจเป็นที่ตั้ง เน้นสมรรถภาพของการทำงานของตนเอง และต้องการขยายอำนาจของตนออกไปในทุกวิถีทาง

ข) ผู้นำแบบเสรีนิยม (laissez - faire leaders) เป็นผู้นำที่ใช้อำนาจในการควบคุมการบริหารแต่น้อย บรรดาผู้ใต้บังคับบัญชาต่างก็มีเสรีภาพก็มีเสรีในการที่จะวินิจฉัยสั่งการ มาตรฐานการปฏิบัติงานหรือระบบการจัดงานไม่คำนึงถึงหลักการหรือกฎเกณฑ์เท่าใด การกำหนดนโยบายไม่มีความแน่นอน ขาดความริเริ่มและไม่มีการประเมินผลงานเพื่อหาแนวทางแก้ไขแต่อย่างใด

ค) ผู้นำแบบประชาธิปไตย (democratic leaders) ถือว่าเป็นแบบผู้นำที่ดีที่สุด และอำนวยความสะดวกในการบริหารงานมากที่สุด เป็นการบริหารงานโดยยึดถือความคิดเห็นของกลุ่มเป็นสำคัญ จะดำเนินการในสิ่งใดก็มักจะกระทำไปในนามของกลุ่ม เพราะต้องการความร่วมมือ

²⁶ ชูบ กาญจนประกร, "แบบของผู้นำ," วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ ฉบับพิเศษ 2507 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2509), : 74-77.

ร่วมแรงร่วมใจจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย การบริหารเน้นหนักในรูปการสร้างความสำเร็จอันดีต่อกันก่อน โดยเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันวินิจฉัยเลือกวิธีที่จะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้น ในการปฏิบัติงาน จะเป็นไปได้ในลักษณะของการร่วมมือ ประสานงานกันอย่างจริงจัง

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาลักษณะผู้นำจากวิธีการทำงาน โดยแบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ

ก) ผู้นำแบบเจ้าระเบียบ (regulative leaders) ผู้นำแบบนี้มักถือระเบียบแบบแผนเป็นสำคัญ ไม่ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลง ผู้นำแบบนี้คล้ายผู้นำแบบอัตตนิยม การสั่งการมักใช้กฎหมายระเบียบเป็นเครื่องมือ โดยยกเหตุผลในระเบียบมาใช้ในการปฏิบัติงาน มากกว่าการยกตัวเองแบบผู้นำอัตตนิยม การติดต่อสื่อสารสั่งงานมักเป็นในรูปทิศทางเดียว (one-way communication)

ข) ผู้นำแบบขงการ (directive leaders) ผู้นำแบบนี้ชอบปฏิบัติงานแบบใช้อำนาจ ขาดหลักมนุษยสัมพันธ์ ทำงานแบบสั่งการเพื่อแสดงถึงความเป็นอำนาจ ความสัมพันธ์ในการทำงานเป็นแบบ Informal

ค) ผู้นำแบบจูงใจ (persuasive leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้ นิยมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมพิจารณาเพื่อแสดงความคิดเห็น และเป็นการบรรเทาการต่อต้านไปด้วย การติดต่อสั่งงานเป็นแบบสองทิศทาง (two-way communication)

ง) ผู้นำแบบร่วมใจ (participative leaders) การทำงานของผู้นำแบบนี้ นิยมการปรึกษาหารือ และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา ยึดหลักการประนีประนอม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในฐานะผู้ร่วมงาน อาศัยศิลปะการจูงใจเมื่อประสงค์ให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติตามได้อย่างหนึ่ง ใช้ความร่วมมือร่วมใจในการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติงาน

²⁷ สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : โรงพิมพ์เกษมสุวรรณ, 2514), หน้า 362-364.

ภาวะผู้นำ

โดยทั่ว ๆ ไป นักวิชาการมักจะถือว่า "ผู้นำ" (leaders) นั้นเป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มของบุคคล (persons) ส่วน "ภาวะผู้นำ" นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกมา (actions) จากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลข้างต้น อย่างเป็นกระบวนการ (process)²⁸

Solomon Ben ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำว่าเป็นคุณสมบัติของการที่บุคคลใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นและสามารถทำให้บุคคลอื่นรับฟังและเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ยอมทำตามคำแนะนำของเขา ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์²⁹

R. Dubin ได้เสนอเอาไว้ว่า ภาวะผู้นำก็คือ การบริหารอำนาจและการตัดสินใจ³⁰

George Terry ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำเป็นกิจกรรมเพื่อการมีอิทธิพลต่อบุคคลให้มีการกระทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม³¹

Chester I. Barnard ได้อธิบายว่า ภาวะผู้นำหมายถึงคุณภาพของพฤติกรรมของบุคคลเพื่อชี้นำบุคคลอื่น ๆ หรือชี้นำกิจกรรมต่าง ๆ ในภารกิจขององค์การ³²

²⁸Edwin P. Hollander, Leadership Dynamic (New York : The Free Press, 1978), pp. 1-2, 16-17.

²⁹Solomon Ben, Leadership of Youth (New York : Youth Service, 1950), pp. 4-5.

³⁰R. Dubin, The Sociology of Organization (New York : Prentice-Hall, 1951), p. 23.

³¹George R. Terry, Principle of Management (New York : Richard D. Irwin, Inc., 1960), p. 493.

³²Chester I. Barnard, Organization and Management (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1962), p. 83.

Fred E. Fiedler ได้เสนอเอาไว้ว่า ภาวะผู้นำคือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการมีอำนาจและมีอิทธิพลของบุคคลหนึ่งให้สามารถชี้นำและควบคุมการกระทำและพฤติกรรมของบุคคลอื่น ได้มากกว่าที่บุคคลอื่นจะชี้นำและควบคุมบุคคลนั้น

สำหรับภาวะผู้นำในที่นี้จึงหมายถึงคุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่จะแสดงออกมา เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างทำงาน หรือผู้ร่วมงานในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนิน ไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ หรือกลุ่ม โดยสรุปว่าภาวะผู้นำเป็นลักษณะของบุคคลโดยบุคคลหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าผู้นำในการที่จะทำให้บุคคลอื่นคล้อยตามไปในทิศทางและวิธีการ ซึ่งผู้นำกำหนดขึ้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ได้วางไว้

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนและระบบความสัมพันธ์ของคนไทย

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (exchange theory)

แบบแผนทฤษฎีนี้มีสมมติฐานสำคัญว่า มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการอะไรหลายอย่างในชีวิต แต่ตัวเองไม่สามารถสนองความต้องการของตนด้วยตนเองทั้งหมดได้ จะต้องอาศัยผู้อื่นมาช่วยสนองความต้องการเหล่านั้นด้วยจึงจะครบ นอกจากนี้มนุษย์แต่ละคนยังต้องการผลตอบแทนจากการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ระหว่างกันให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เมื่อมนุษย์ต้องการสิ่งต่าง ๆ จากผู้อื่นจึงต้องเข้าสู่สัมพันธ์หรือติดต่อกับผู้อื่น และเนื่องจากแต่ละคนต้องการผลประโยชน์ตอบแทนมากที่สุดจากสิ่งที่ตนนำไปแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น จึงต้องสร้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบแบบแผนในการแลกเปลี่ยนที่ดีมีความยุติธรรมขึ้น ความต้องการซึ่งกันและกันจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกัน กฎระเบียบที่ร่วมกันสร้างขึ้นจะควบคุมความประพฤติของกันและกัน กฎระเบียบที่อำนวยประโยชน์สูงสุดจะช่วยรักษาสัมพันธ์ภาพให้ดำรงให้อยู่ได้นานและมั่นคง^{๓๓}

^{๓๓}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2531), หน้า 211-212.

George Homans นักทฤษฎีการแลกเปลี่ยนด้านจิตวิทยาพฤติกรรมได้อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนว่าในการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น มนุษย์เราต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การที่มนุษย์เราจะคบหาสมาคมกันอย่างใกล้ชิด หรือไม่ขึ้นอยู่กับ การสนองตอบความต้องการ และทำประโยชน์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความต้องการและผลประโยชน์จึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนที่อยู่ร่วมกัน ในด้านเศรษฐกิจการสูญเสียประโยชน์ การได้รับรางวัล และการได้กำไรเป็นความรู้สึกสำนึกพื้นฐานในการคบหาสมาคม การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี การบริการให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งก็ดี คนเราก็จะแสดงพฤติกรรมต่อผู้อื่นที่ซึ่งจะทำให้ตนเองได้รับประโยชน์มากที่สุด ถึงจะสูญเสียอะไรไปบ้างก็เป็นการสูญเสียเพียงเล็กน้อย ผลตอบแทนจากการที่ได้กระทำอะไรไปแล้ว คือ รางวัล หรือกำไรจำนวนมากจากผู้อื่นเป็นการสนองตอบ ส่วนในการแลกเปลี่ยนทางสังคม (social exchange) การคบหาสมาคมกันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้เฒ่า ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ก็เป็นการเปลี่ยนผลประโยชน์ทางสังคม เช่น ตำแหน่งหน้าที่ เกียรติยศชื่อเสียง ซึ่งผู้เฒ่าได้รับ ก็เป็นการแลกเปลี่ยนกับความสามัคคี ความจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ ซึ่งให้สภาพภาพที่สูงขึ้นแก่ตน ในทางตรงกันข้ามผู้ใหญ่ก็ได้รับการยกย่อง ความจงรักภักดีเป็นการตอบแทน³⁴ โยแมนส์ เน้นความสำคัญของปัจเจกชนในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างสังคม เขาย้ำว่าสังคมประกอบด้วยบุคคลซึ่งรวมกันเข้าเป็นสังคม ดังนั้นจะเข้าใจสังคมได้ก็จะต้องเข้าใจบุคคล

Peter M. Blau นักทฤษฎีแลกเปลี่ยนโครงสร้างนิยม (exchange structuralism) ซึ่งเน้นการอธิบายบุคคลด้วยโครงสร้าง เวลาได้ผสมผสานแนวความคิดหลายแนวในทางสังคม และได้อธิบายความหมายของการแลกเปลี่ยนทางสังคมว่า เป็นการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลที่ถูกจูงใจโดยผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากผู้อื่น³⁵ Blau มีสัมมติฐานว่ามนุษย์ทำการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลภายใต้ข้อมูลข่าวสารและการรับรู้ที่มีขีดจำกัด

³⁴ สุวิทย์ รุ่งวิสัย, พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชนในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ 2526 (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2528), หน้า 13-14.

³⁵ Peter M. Blau, Exchange and Power in Social Life (New York : John Wiley & Sons, 1964), p. 91.

แม้มนุษย์จะมีการกระทำเพื่อหวังประโยชน์ส่วนตัว แต่กิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ก็มิได้มีผลประโยชน์พื้นฐานเช่นนั้นแต่เพียงอย่างเดียว มนุษย์สามารถตอบสนองประโยชน์ของผู้อื่นด้วย เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม สาระสำคัญของทฤษฎีนี้ไม่เพียงแต่อยู่ที่การเน้นความสำคัญของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อทางเลือกพฤติกรรม แต่ยังให้ความสำคัญต่อผลของพฤติกรรมที่ย้อนกลับมาที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่จะมีพฤติกรรมในอนาคต³⁶ การที่บุคคลกระทำการใดก็ตามย่อมมุ่งหวังกำไรหรือรางวัลตอบแทนจากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จึงเป็นกลไกอันหนึ่งที่ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดำรงอยู่ได้ และช่วยให้ข่ายของความสัมพันธ์ขยายกว้างขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์อาจทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดำเนินอยู่ภายใต้ความเสี่ยงหรือความไม่แน่นอน บุคคลไม่อาจแน่ใจได้ว่าจะได้รับการหรือรางวัลที่ผู้อื่นตอบแทน ดังนั้นเพื่อลดความเสี่ยงหรือความไม่แน่นอน คนเราจึงต้องสร้างข้อผูกมัด (obligation) และความเชื่อถือในสายสัมพันธ์ขึ้นมา ความเชื่อถือซึ่งกันและกันที่เพิ่มขึ้นนี้ จะทำให้สายสัมพันธ์ที่มีต่อกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งมีข้อเสนอดังกล่าว 2 ประการ ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้³⁷

1) เมื่อบุคคลหนึ่งมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับอีกบุคคลหนึ่งมากขึ้น เขาย่อมรู้สึกผูกพันที่จะต้องตอบแทนผลประโยชน์ เป็นการลงทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกว่า "การพึ่งพาอาศัย" ซึ่งก่อให้เกิดความผูกพันที่มีต่อกัน (commitment) และความผูกพันนี้กลับมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเชื่อถือ และข้อผูกมัดทางใจที่มีต่อกันมากขึ้น ซึ่งจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมในอนาคต

2) เมื่อบุคคลมีความผูกพันกับสายสัมพันธ์หนึ่ง ๆ มากเท่าใด เขาก็จะอุทิศเวลาและกำลังกาย กำลังใจมาเพื่อรักษาสายสัมพันธ์นั้นมากขึ้น อย่างไรก็ตาม หากมีผู้ละเมิดที่สถานของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ บุคคลนั้นก็จะถูกลงโทษ (sanction)

³⁶ชาตีสาย ณ เชียงใหม่, "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับพฤติกรรมทางการเมืองของชาวนาไทยภาคเหนือ," วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 และ 2 (เมษายน 2527 - ตุลาคม 2528), หน้า 38-39.

³⁷Jonathan H.T. Vener, The Structure of Sociological Theory (Illinois : The Dorsey Press, 1962), pp. 245-246.

ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนอาจจะนำไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกรณีที่ฝ่ายหนึ่งสามารถให้ประโยชน์ได้มากกว่า แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่มีสิ่งใดตอบแทนหรือตอบแทนได้น้อยกว่าก็อาจใช้วิธีการยอมอยู่ใต้อำนาจ (compliance) เป็นการแลกเปลี่ยนนั้นหมายความว่า ผู้ที่มีทรัพยากรน้อยกว่าจะยอมอยู่ใต้อำนาจผู้ที่มีทรัพยากรมากกว่า อำนาจในลักษณะนี้ หมายถึงการที่คน ๆ หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งสามารถให้รางวัลผู้ปฏิบัติตามและลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามได้ ระดับของการยอมอยู่ใต้อำนาจ ในทำนองนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขบางประการได้แก่^{๑๐}

- 1) ฝ่ายที่ตอบแทนได้น้อยกว่ามีทางเลือกอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจหรือไม่
- 2) ฝ่ายที่ตอบแทนได้น้อยกว่าสามารถรวมตัวกันเพื่อตอบรอกับผู้มีอำนาจได้หรือไม่
- 3) ฝ่ายที่ตอบแทนได้น้อยกว่าสามารถลดความต้องการของตนเองได้มากน้อย

เพียงใด เพื่อจะได้ไม่ต้องพึ่งพาผู้มีอำนาจ

นอกจากนี้ผู้ที่มีทรัพยากรมากหรือมีสถานภาพสูงจะให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ แก่ผู้ที่มีทรัพยากรน้อยหรือสถานภาพต่ำกว่าเพื่อแลกกับความเคารพนับถือ (respect) การยอมอยู่ใต้อำนาจ ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะช่วยผู้ที่มีทรัพยากรมากในการแข่งขันชิงความเป็นใหญ่ในกลุ่มหรือช่วยเหลือในการแข่งขัน เพื่อให้ได้รับเลือกตั้งในท้องถิ่น เป็นต้น

Robert H. Salisbury^{๑๑} ได้เสนอทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในการอธิบายกลุ่มผลประโยชน์ว่าผลประโยชน์เป็นสิ่งจูงใจที่จะให้บุคคลเข้าร่วมในกลุ่ม ซาลิสบูรี ได้แบ่งผลประโยชน์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

^{๑๐}Peter M. Blau, Exchange and Power in Social Life, pp. 118-135.

^{๑๑}Robert H. Salisbury, "An Exchange Theory of Interest Group," Interest Group Politics in America, In Robert H. Salisbury ed. (New York : Harper & Row Publisher, 1970).

- 1) ผลประโยชน์ทางวัตถุ (material benefits) เช่น เงิน สิ่งของ
- 2) ผลประโยชน์ทางด้านอารมณ์ความรู้สึกใกล้ชิด (solidarity benefits)
เช่น การเรียนรู้ มิตรภาพที่ได้จากการเข้าร่วมในกลุ่ม เป็นต้น
- 3) ผลประโยชน์ทางการมีจุดมุ่งหมายหรือการแสดงออก (purposive or expressive benefits) เช่น ความพึงพอใจที่ได้แสดงออกให้เห็นถึงอุดมการณ์ เป็นต้น

การที่ทราบว่าสมาชิกในกลุ่มต้องการผลประโยชน์อะไรนั้น ทราบได้โดยผู้นำของกลุ่ม ลองเสนอผลประโยชน์ต่าง ๆ แก่สมาชิกกลุ่มโดยเสนอผลประโยชน์ทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวแล้ว พิจารณาว่าผลประโยชน์แต่ละอย่างที่ได้อธิบายไปนั้น ได้รับการสนับสนุนเพียงใด ลักษณะของการสนับสนุนเป็นอย่างไร ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกกลุ่มใด ลักษณะการแลกเปลี่ยนจะเป็นการแลกเปลี่ยนด้วย ความพึงพอใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำกลุ่มกับสมาชิกกลุ่มหรือผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม

จะเห็นได้ว่า การแลกเปลี่ยนทางสังคมเป็นกิจกรรมที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ (interaction) ระหว่างผู้กระทำ (actor) สองฝ่าย มีฝ่ายเสนอและฝ่ายสนอง มีการให้และการรับ มิได้มีเสีย การเข้าใจถึงความสัมพันธ์เช่นนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าใจสังคมโดยทั่ว ๆ ไป เพราะไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางสังคมและทางการเมือง การปฏิสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนจะถูกกำหนดโดยรูปแบบนี้ทั้งสิ้น⁴⁰

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁰Clark D. Neher, "Political Corruption in a Thai Province,"
The Journal of Developing Areas (11 July 1977), pp. 480-481.

ระบบแห่งความสัมพันธ์ของคนไทย⁴¹

โครงสร้างสังคมไทยถูกผูกเข้าด้วยกันด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัว ดังจะเห็นได้ในทุกระดับของสังคมไทยจะพบว่ามีความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับ หรือเป็นตัวกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่มาก จนอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นสำคัญ ภายใต้ความสัมพันธ์ของคนไทยที่พบทั่วไปเสมอคือ การเริ่มต้นของการรู้จักกันซึ่งอาจจะมีสาเหตุหรือจุดเริ่มต้นที่แตกต่างกันได้หลายลักษณะ เช่น การเป็นญาติ เป็นเพื่อน เป็นผู้ร่วมงาน เป็นคนรู้จักใกล้ชิดกัน เป็นต้น เมื่อคนเหล่านี้รู้จักกันแล้วประเด็นสำคัญคือความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างบุคคลเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อคนเหล่านั้นมีการพบปะกันเป็นประจำสม่ำเสมอ การพบปะหรือไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ทำให้บุคคลเหล่านั้นมีความรู้สึกว่ามี ความใกล้ชิดกัน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันเป็นเงื่อนไข ที่สำคัญที่จะสร้าง "ความไว้วางใจ" ให้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลได้ เมื่อบุคคลมีความไว้วางใจต่อกัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเหล่านั้นก็ง่ายที่จะนำไปสู่การกระทำร่วมกันต่อไป จะเห็นว่าความไว้วางใจตั้งอยู่บนรากฐานของความใกล้ชิดที่เกิดจากการพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัว เพราะฉะนั้นความไว้วางใจสำหรับคนไทยจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นสำคัญ ถ้าไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวแล้วย่อมเป็นไปได้ที่จะเกิดความไว้วางใจต่อกัน เมื่อบุคคลมีความไว้วางใจต่อกัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็ง่ายที่จะนำไปสู่การกระทำร่วมกันต่อไป และที่สำคัญความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญของการเป็น "เพื่อนหรือพวก" เดียวกัน การเป็นเพื่อนหรือพวกหนึ่งกันเป็นหัวใจของการกำหนดการกระทำระหว่างบุคคลของคนไทย ทั้งนี้เพราะคนไทยให้ความสำคัญและเห็นความเห็นเพื่อนหรือพวกมาก นั้นหมายความว่า การเป็นเพื่อนสำหรับคนไทยสะท้อนถึงเงื่อนไขที่บุคคลหนึ่งจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนหรือพวกของตน การช่วยเหลือระหว่างกันแบบนี้มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การช่วยเหลือไม่ได้ถูกกำหนดด้วยหลักการหรือความถูกต้อง กล่าวคือ เมื่อเป็นเพื่อนกันแล้วจะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แม้ว่าการช่วยเหลือกันนั้นจะขัดกับหลักการ

⁴¹ กนก วงษ์ตระหง่าน, การเมืองในระบบประชาธิปไตยไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 335-338.

บางอย่าง เช่น ความยุติธรรมก็ตาม เขาก็จะต้องช่วยเหลือแก่เพื่อนหรือพวกของเขา ทั้งนี้ เพราะคนไทยให้ความสำคัญของความเป็นเพื่อนหรือพวกมากกว่าหลักการ พฤติกรรมที่เป็นจริง ดังกล่าวของคนไทยมักปรากฏเสมอในทางการเมือง ธุรกิจ ราชการ เป็นต้น ว่ามีการช่วยเหลือเพื่อนหรือพวกพ้องของตนอย่างกว้างขวาง โดยที่การช่วยเหลือนั้นขัดกับหลักการบางอย่าง ตัวอย่างเช่นในการไปติดต่อกับสถานที่ราชการ หลักการที่พึงจะยึดปฏิบัติคือคนที่มาถึงก่อนควรจะได้รับบริการจากเจ้าหน้าที่ที่มาถึงก่อนควรจะได้รับบริการจากเจ้าหน้าที่ของรัฐก่อน แต่ในความเป็นจริงจะพบเห็นเสมอ ๆ ว่า ถ้ามีคนหนึ่งมาทีหลัง แต่เนื่องจากเขาเป็นเพื่อนกับเจ้าหน้าที่คนนั้น เจ้าหน้าที่คนนั้นก็เลยลัดคิวให้แก่คนที่มาทีหลังนั้นเพราะเขาเป็นเพื่อน ที่น่าสนใจคือคนที่รอคิวอยู่ต่างก็ยอมรับสภาพที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการยอมรับถึงความไม่เป็นเพื่อน หมายถึงการได้รับบริการก่อนคนอื่นโดยปริยาย และสำหรับคนที่เป็เพื่อนก็จะคาดหวังว่า เพื่อนของตนที่เป็นเจ้าหน้าที่จะให้บริการแก่ตนเป็นกรณีพิเศษที่น่าสนใจต่อไปอีก คือ ถ้าเจ้าหน้าที่คนนั้นไม่ให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนของตน เพื่อนคนนั้นก็เลยไม่พอใจและความเป็นเพื่อนก็จะลดลง นั่นหมายความว่าความเป็นเพื่อนจะต้องมีคุณค่า (value) บางประการแอบแฝงอยู่ ซึ่งทำให้คนที่เป็เพื่อนสามารถที่จะคาดหวังการกระทำของเพื่อนของตนได้ และที่สำคัญต่อไปอีกก็คือเจ้าหน้าที่ของรัฐเมื่อให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนของตนแล้ว โดยขัดกับหลักการ "มาก่อนได้บริการก่อน" เจ้าหน้าที่ของรัฐคนนั้นจะไม่รู้สึกว่าคุณได้ทำผิดอะไรเลย ตรงข้ามเขากลับรู้สึกว่าคุณได้ทำอะไรบางอย่างที่ดีลงไป คือ "การช่วยเหลือเพื่อน" พฤติกรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าเมื่อเป็นเพื่อนหรือพวกแล้ว "ผิดก็ถูกได้" ดังนั้น เมื่อเป็นเพื่อนหรือพวกแล้วความถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัว ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้เอง กฎระเบียบหลักเกณฑ์กติกาต่าง ๆ แม้กระทั่งกฎหมาย บ่อยครั้งพบว่าไม่มีความหมายในทางปฏิบัติ เนื่องจากถูกความสัมพันธ์ส่วนตัวคือความเป็นเพื่อนหรือพวกเข้ามาขวางกั้น การช่วยเหลือกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวนี้สร้างเงื่อนไขสำคัญให้เกิดขึ้นตามมาคือ "การพึ่งพาอาศัยกัน" นั้นหมายความว่าคนที่เป็เพื่อนกันจำเป็นที่จะต้องพึ่งพากันโดยอาศัยความเป็นเพื่อนเป็นพื้นฐาน ถ้าความเป็นเพื่อนหมดไป การช่วยเหลือกันก็มักจะหมดตามไปด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อยังคงต้องการพึ่งพากันอยู่ในลักษณะดังกล่าว จึงจำเป็นที่คนเหล่านั้นจะต้องพยายามรักษา "การพบปะกันเป็นประจำและสม่ำเสมอ" ไว้ เพื่อที่จะให้ความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีอยู่เดิมคงอยู่หรือมีมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การพึ่งพากันดำเนินต่อไปได้กล่าวคือ คนที่เป็เพื่อนกันจะต้องพยายามกลับไปพบกันอยู่ตลอดเวลา เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีอยู่ให้

คงอยู่ หรือให้มีมากขึ้นต่อไป เมื่อถึงจุดนี้วงจรของระบบแห่งความสัมพันธ์ของคนไทยก็จะหมุนตามตรรกเดิมอีก แต่เป็นไปได้ที่คุณภาพของความสัมพันธ์ส่วนตัวอาจจะเปลี่ยนไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลต่าง ๆ ในระบบนั้นจะสามารถสร้างรักษาหรือขยายความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างกันในแต่ละขั้นตอนได้ดีเพียงใด ถ้าทำได้ดีย่อมจะทำให้คุณภาพของความสัมพันธ์ส่วนตัวดีขึ้น และในด้านกลับกัน ความสัมพันธ์ส่วนตัวจะเลวลงเมื่อบุคคลต่าง ๆ ในระบบทำตามขั้นตอนอย่างไม่ดีพอ เช่น ไม่ช่วยเหลือเพื่อนตามที่เพื่อนคาดหวัง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าคนไทยในกลุ่มต่าง ๆ จะต้องพยายามชักนำให้วงจรนี้หมุนไปได้อย่างรวดเร็วและมั่นคง ทั้งนี้เพราะความราบรื่นและมั่นคงของวงจรนี้จะเป็นหลักประกันให้แก่คนไทยเหล่านั้นได้พึ่งพาซึ่งกันและกัน หรือได้ประโยชน์จากกันและกัน ในขณะที่ผู้ที่อยู่นอกวงจรมิได้รับถ้ามองในแง่นี้จะเห็นว่าวงจรนี้มีส่วนช่วยให้คนไทยในวงจรมีอำนาจมากขึ้น หรือได้รับบริการมากขึ้นได้ เพราะลำพังตัวเขาคนเดียวจะไม่สามารถกระทำบางอย่างได้ เพราะไม่มีเพื่อนคอยช่วยเหลือด้วยตรรกนี้ทำให้เราพอจะมองเห็นได้ว่า ผู้กระทำทางการเมืองของไทยที่ประสบด้วยความสำเร็จในทางการเมืองจะต้องมีความสามารถที่จะมีเพื่อนหรือพวกจำนวนมาก

และในทำนองเดียวกันสำหรับผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง การรักษอำนาจนั้นไว้ได้ก็จะต้องมี
เพื่อนหรือพวกมากคอยค้ำจุน

ในกระบวนการเลือกตั้งถ้าผู้สมัครคนใดสามารถมีเพื่อนหรือพวกคอยช่วยหาคะแนน
เสียงมาก กระจายไปในทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศเลือกตั้งก็จะมีโอกาสได้รับเลือกตั้งมากกว่าผู้สมัครที่
มีเพื่อนหรือพวกคอยช่วยหาคะแนนเสียงน้อย ทั้งนี้เนื่องจากเขตเลือกตั้งกว้าง จึงเป็นการยากที่
ลำพังผู้สมัครเพียงคนเดียวจะตระเวนหาเสียงได้ครบทุกพื้นที่ทั่วประเทศเลือกตั้ง ดังนั้นผู้สมัครที่หวัง
จะได้รับการเลือกตั้งจึงต้องพยายามหาเพื่อนหรือพวกไว้ช่วยหาเสียงเป็นจำนวนมาก เพื่อนหรือ
พวกที่ช่วยหาคะแนนเสียงส่วนตัวดังกล่าวหมายถึงกลุ่มหัวคะแนนนั่นเอง

จากแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังที่ได้กล่าวมาแล้วสามารถกำหนดสมมุติฐาน
เกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการศึกษาคือ การสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงของพรรคการเมืองใน
เขตกรุงเทพมหานคร ได้ดังนี้คือ พรรคการเมืองสามารถสร้างและรักษาฐานคะแนนเสียงใน
เขตกรุงเทพมหานคร ได้โดยอาศัยปัจจัยสำคัญ ๆ ดังนี้

1. ภาวะผู้นำทางการเมืองของพรรค
2. การจัดการทางการเมืองของพรรค
3. โรงเรียนการเมืองของพรรค
4. การทำโครงการที่เสริมสร้างภาพลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับของฐานคะแนนเสียง

ของพรรค

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย